

Kort over Ranildsholm, Præsteskov, Volden m. v.

OM EJENDOMSFORHOLDENE I NØRRE BROBY SOGN I ÆLDRE TID

Af Børge L. Barløse.

De ældste kilder.

Navnet *Nørre Broby* kan følges tilbage til ca. 1280, hvor det første gang forekommer i et gavebrev fra benediktinermunkene i Odense. Heri henlægges bl. a. *de jorder i Norræbroby, som broder Jacob har erhvervet for klostret*, til brug for de brødre, der studerer i Frankrig, dog således, „at samme broder Jacob skal have udbyttet af de nævnte jorder, så længe han lever, til bøger og andre nødvendige ting efter nærmere bestemmelse“. ¹⁾

Et senere vidnesbyrd om, at benediktinerklostret har ejet jorde-

gods i sognet, har vi i et landstingsvidne af Fynbo landsting fra 1455. Prior Geedth, tidligere prior i St. Knuds kloster i Odense, har været på tinge og „klaget og kæret på, at bl. a. et møllested og en eng hos Nørre Broby i Salling herred er kommet fra klostret med vold og uret“.²)

En anden af sognets 4 landsbyer, *Vittinge*, omtales første gang i et testamente udgivet i Nyborg 1368 af ridder Niels Tuesen. I testamentet har denne blandt „andre mærkelige velgerninger“ skænket til Nørre Broby kirke „(a) sit jordegods udi Vittinge, der-til (b) en gård med 3 landbogods og (c) et møllested“.³) Giveren er identisk med Niels Tuesen den ældre (af slægten Bild), som 1361 skrives til Tange, hovedgården i Øksendrup sogn. Jordegodset i Vittinge har omfattet i hvert fald 2 gårde, som det fremgår af et senere skifte, og gården med de tre „landbogods“ (3: fæstegårde) er meget sandsynligt oprindelsen til det senere Lundegaard.

Udflytterbyen *Vøjstrup* (-strup = torp) nævnes først 1429 i et gavebrev fra Else Jons af Nørholm, lydende på gods i *Vøvestrup*, som tillægges Maribo kloster.⁴) Else Jons er fru Else Rosenkrantz, gift med Jon Jakobsen Lange til Nørholm. Hun skal have arvet det pågældende gods efter sin moders søster, fru Kirsten af Sandholt.⁵) Når det hos Trap antydes, at sognet har haft en nu forsvundet landsby *Venestrup*, må grunden hertil søges i det anførte gavebrev, idet dokumentet tillige har udtrykket *Venestrup log*. Denne slutning er dog sikkert ganske forhastet. Der er ikke i det foreliggende materiale så lidt som i det kendte stednavnestof fra sognet fundet noget som helst spor, der peger i retning af et Venestrup. Det er derfor mest nærliggende at tro, at der i virkeligheden er tale om *Vøvestrup long*, altså mosen ved Vøjstrup.

På Fynbo landsting afgøres 25. april 1433 en trætte, hvorved Jomfru Grete Finkesdotter i Dalum kloster tilkendes en gård i *Stauffby*. Det anses for bevist, at den har tilhørt hendes fader Henich Finke.⁶) Her har vi endelig den fjerde landsby i sognet, *Staaby*. 1438 omtales den igen, idet hr. Tyge i Sønder Broby under

5. juni s. å. får et tingsvidne til bekræftelse af, at „Kirkeholm, der ligger på Staaby mark ved *Sybløsæledh*“, hører til Sønder Broby kirke.⁷⁾ Stednavnet *Sybløsæledh* må sikkert tolkes som Sivløse led. I denne forbindelse kan nævnes, at en kæragtig lavning hinsides sogneskellet ved Staaby endnu betegnes som *Søløse* (i den stedlige udtale med tryk på sidste del af ordet). Der er næppe tvivl om, at *Søløse* — eller *Sivløse* — led har befundet sig her, hvor vejen til Ølsted skærer sognegrænsen.

Fra 1475 er bevaret et par skiftebreve, der blandt meget andet også omhandler gods i Nørre Broby sogn. Da disse dokumenter belyser fynsk godshistorie i videre forstand, kan det være på sin plads at henvise til dem her med tilføjelse af en nødtørfdig slægts-historisk oversigt til at lette forståelsen.

Niels Tuesen den yngre til Skovsbo (en sønnesøn af den ovenfor omtalte Niels Tuesen den ældre) efterlod sig i sit ægteskab med Tove Andersdatter (Hvide) to døtre, nemlig Johanne Nielsdatter Bild, der var gift med Peder Lykke til Stadsgaard, og hvem Skovsbo fulgte — og Karine Nielsdatter Bild, gift med Jens Pedersen til Vollerup (af den sjællandske adelsslægt Present).

Ved skiftet efter Niels Tuesen den yngre og fru Tove kom de to gårde i Vittinge til de Lykker, altså Johanne Nielsdatters efterkommere, hvoriblandt sønnerne Niels Lykke (til Skovsbo) og Hans Lykke (til Farendrup). Det drejede sig om den gård udi Vittinge, som Mads Rosse iboede; den gav årligt 1 skæppe smør, 1 bolsvin, 1 skilling grot og 1½ pund korn til Broby kirke; samt en gård sammesteds (Anders Persen), der gav 1 skæppe smør, 6 skilling for småredsel, ½ pund byg til kirken.⁸⁾

Det andet skifte fandt sted på Næsbyhoved samme år efter fru Mette Pedersdatter Present. Hun var søster til førnævnte Jens Pedersen, Vollerup. Herved forklares, at f. eks. dennes søn, provst Christoffer Jensen, Roskilde, deltog i begge skifter. Fru Mettes søn af andet ægteskab var Joachim Hardenberg til Hvedholm. Tredje gang var hun gift med Engelbrekt Albrechtsen (Bydelsbak) til Tor-

benfeld, med hvem hun havde datteren Grete Engelbrektsdatter, som ægtede Klaus Bryske til Flintholm. Denne havde altså adkomst til, som skiftebrevet beretter, at få 3 gårde i Staaby på sin hustrus vegne. Den ene iboes af *Jes Bull* med landgilde 3 pund korn, 2 skilling grot, 1 svin, 1 skæppe smør, 1 får, 1 lam, 2 gæs og 4 høns. Den anden iboes af Mads Jepsen (1 pund korn, 15 skill., $\frac{1}{2}$ svin, 1 gås og 2 høns, $\frac{1}{2}$ skæppe smør), og den tredje af Lasse Nielsen (1 pund korn, 12 skill., $\frac{1}{2}$ ørte havre, $\frac{1}{2}$ svin, $\frac{1}{2}$ skæppe smør, 1 gås og 2 høns). Joachim Hardenbergs enke, Mette Bertelsdatter (Tinhuus) i Hvedholm får ved samme lejlighed 1 gård i Nørre Broby.⁹⁾

De gårde i Staaby, der tilfaldt Klaus Bryske, har udgjort en anseelig del af denne bys tilliggende. De må være gået i arv til sønnen *Karl Bryske*; thi 21. novbr. 1508 gør denne ved Salling herredsting „Lov på lovhævd“ (ɔ: krav) ikke alene på *Stoubygaard*s grund, men også på de boliger, han har der i byen: „først *Sørmosse* indtil begge Broby skel“ — d. v. s. indtil skellet mellem Sønder Broby og Nørre Broby bys jord — endvidere „*Kleholm* og til *Mols enge*, som der vender på Sørmose, og på *Kleholm* og på *Kleholms holm* og på *Gremelundt* og på *Vesterskov*, som ligger ved vejen, som man farer til Broby og indtil deres sognekirke, og så ned til de stager, som er slagen mellem *Per Bull* og mig, og så *Laurids Bulls toft*, som ligger ved hans gård, en anden toft, som ligger ved *Lass Nielsens* gård, som de nu begge bor på, og så *Nørskou* det, som ligger mellem vejen og *Staffsbech*, og *Vittinge skel* op, indtil marken tager ved Staaby, og 1 bol jord over hele Staaby grund og hans rette tilliggelse til det lille bolig, som mig bør at have.“

Kravene blev stadfæstet, idet dommeren „mælte lovhævden stadig at blive.“¹⁰⁾

En del af de anførte stedsbetegnelser er endnu bevaret; det gælder således *Staursbækken* og *Surmose*. *Nørreskov* gav navn til den ene af Staabys bymarker, der 1722 benævnes *Nørskoffsмарken*. Den omstændighed, at de to gårde i Vittinge i 1368 var skænket

til kirken, men ikke desmindre i 1475 blev tilskiftet Lykkerne, gav anledning til uklarhed vedrørende det egentlige tilhørsforhold, „herligheden“. I 1551 fastslår en rettertingsdom, at herligheden skal følge Jørgen Lykke, lensmanden på Skanderborg, da hans fader er indført i gårdene med rigens dele, hvorimod landgilden bør tilfalde kirken.¹¹⁾

Allerede året efter nedlagde imidlertid den stridbare stiftslensmand over Fyn, Jørgen Brahe, påny påstand om, at kirken burde have, nyde, bruge og beholde de to gårde. Jørgen Skinkel ville nu mene, at der skulle findes ydermere og bedre bevisning i denne sag hos prior Christiern Poulsen i St. Knuds kloster i Odense (altså i klostrets arkiv). Jørgen Lykke havde dog i skiftebrevet fra 1475 et så tungtvejende bevis for sin slægts ejendomsret til gårdene, at han også denne gang fik medhold. Dommen lød på, at kirken skulle have de 4 ørter byg årlig; men Jørgen Brahe kunne ikke gøre Jørgen Lykke nogen hinder på herligheden.¹²⁾

Under den første proces havde Jørgen Brahe fremlagt en erklæring af domprovst Hans Urne m. fl. fra 1485, hvori de gode mænd bekræftede at have set og overlæst Ridder Niels Tuesens testamente. Det var jo i dette — jfr. ovenfor — at Jørgen Brahe først og fremmest søgte hjemmel for sine krav. — Mester *Hans Urne*, der var domprovst ved Vor Frue kirke i Odense, har iøvrigt selv haft interesser at røgte i Nørre Broby sogn. Hvor de stammer fra, er uvist; men i sit eget testamente, udstedt i Odense 1503, skænker han en okse og et pund korn til kirken, og hans broder Lage Urne får foruden en sølvskål en gård i Broby sogn, som kaldes *Lyssmessegaard*.¹³⁾ Ved en anden lejlighed har han opladt broderen Knud Urne en gård i Nørre Broby samt en gård i . . . *weholt*. Den sidste må være gården Tommeholt eller Tømmerholt ved Vittinge. Dens landgilde angives 1512 til 1 mark, 10 skæpper havre, 2 gæs og 1 lam¹⁴⁾, og i markbogen 1688 betegnes den som en halvgård, der ligger ene.

De nævnte tre brødre var sønner af Jørgen Urne til Søgaard

(„store hr. Jørgen“), men iøvrigt kun halvsøskende. (Faderen var gift tre gange.) Hvorvidt de omtalte gårde er en fædrearv, lader sig næppe påvise; men det er vel tænkeligt. I hvert fald er det bemærkelsesværdigt, at også andre af de ialt 8 søskende optræder som ejere af strøgods i Nørre Broby sogn. Imidlertid overdrager alle de pågældende deres gårde som arv — eller ved salg og mageskifte — til *Knud Urne*, der tydeligt nok i første halvdel af 1500-tallet foretager en målbevidst samling af gods i sognet. Formålet med denne transaktion er ukendt, men den har været af anseligt omfang. For rettertinget fremlægger nemlig Knud Urne 1512 følgende adkomstbreve:

1. brevene fra Hans Urne vedrørende Tommeholt og den anden gård.
2. et brev fra *Torben Nielsen* i Vollerup, der fastslår, at han har solgt og skødet til Knud Urne en gård i Nørre Broby (Symen Persen, 2 pund korn, 2 mark, 2 gæs, 1 lam og 4(?) høns).
3. et brev fra *Johan Urne* på en anden gård i Nørre Broby (Niels Tagesøn, 1 skæppe smør, 9 skill., 1 gås, 2 høns).
4. et brev af Salling herredsting på en gård i *Vittinge torp* (Mads Andersen), som han arvede efter sin søster fru Johanne „og noget deraf..... han af sin broder *Niels Urne*.“
5. et lignende brev af Salling herredsting, der bekræfter hans ejendomsret til en gård i Staaby, som han arvede efter broderen Niels Urne. Bonden hed Severin Biugh.
6. et tingsvidne af herredstinget, iflg. hvilket han ejer en gård i Nørre Broby (Anders Ugle), som han fik i mageskifte af sin svoger *Tetz Jensen*, og en gård sammesteds (Hans Nielsen).¹⁵⁾

Rettertingsdommen tilkender Knud Urne gårdene. Svogeren er den Tetz Rosengaard til Farum, der var gift med søsteren Alhed Urne. Torben Nielsen er en søn af Niels Jensen, der i 1475 var blandt arvingerne til boet efter fru Tove til Skovsbo.

Endelig forøgede Knud Urne sine besiddelser ved at afkøbe St. Knuds kloster det gods, det endnu sad inde med i eller ved Nørre Broby. I klostrets arkiv var, vist nok i 1548, registreret følgende adkomstbreve:

1. skødebrev af et vidne udgivet af Fynbo landsting på nogen ejendom og jord på Nørre Broby mark.
2. laghævdsbrev på al den ejendom, som klostret har i Nørre Broby, og på et enemærke, som kaldes *Præsteskov* indtil vejen og uppå et andet enemærke, som kaldes *Præsteskov*, i den vestre ende, „indtil vejen tager“.
3. Torkil bondes testamente lydende på noget af samme ejendom (findes blandt de breve, der lyder på Hundslev).

*Dette gods har Knud Urne købt af klostret, hedder det til slut.*¹⁶⁾

Her er det altså endnu engang dokumenteret, at visse lokaliteter i sognet har ligget til klostret i Odense. *Præsteskov*, i det vestligste hjørne af sognet, er den eneste, der udtrykkeligt navngives; men det, der betegnes som „nogen ejendom og jord på Nørre Broby mark“ kan meget vel være den samme mølle og eng, som prior Geedth i 1455 fik netop et landstingsvidne for.

Betydelig interesse knytter sig til det omtalte testamente, der viser, at Thorkil bonde har haft gods såvel i Nørre Broby som i Hundslev. Det må være meget gammelt; thi vender vi os endnu engang til benediktinernes gavebrev, som er vor ældste kilde til sognets historie, røbes dets eksistens allerede her. Det hedder nemlig bl. a.:

„Vi..... henlægger og annekterer alt det gods, som broder Karl efter sin broders, salig Thorkild bondes død, erhvervede for vort kloster — med undtagelse af en halv mark korn, der årlig af en gård i Hundslev skyldes de brødre, der fejrer nævnte Thorkils årtid, og 2½ ørtug korn, som præsten tillige med degnen af Rynkeby skal modtage hvert år, og frugterne af 12 mark sølvs jord, hvilke kaldes erdæ, som samme Thorkil har bestemt til lys i ovennævnte Rynkeby kirke evindeligt — (nemlig) en gård i Rynkeby i Ringe sogn tillige med de jorder i Nørre Broby etc.....“¹⁷⁾

Udover det her foreliggende, at Thorkil bonde har levet engang før 1280, at han har haft en broder ved navn Karl, og at han har været ejer af gods både i Nørre Broby, Hundslev og Rynkeby, har vi desværre ingen viden om denne gamle fynske jorddrot.

På samme tid, hvor Knud Urne erhvervede sine mange ejendomme, ses det, at også Dalum kloster har haft gods i sognet. I klostrets jordebog er for året 1533 antegnet 2 gårde i Vøjstrup (Wødtstrup), 1 i Nørre Broby og 2 i Staaby, alle med landgildeydelse vedføjet.¹⁸⁾

Endelig må nævnes, for at billedet af sognets ejendomsforhold kan blive fuldstændigt, at Kronen i slutningen af 1500-tallet afhænder en del gods i Vøjstrup og Nørre Broby til Knud Venstermand til Findstrup. I december 1578 erhverver denne ved mageskifte 2 gårde i Vøjstrup og 4 i Nørre Broby.¹⁹⁾ Da 3 navngivne adelsmænd anmodes om at besigtige begge parters gods, udlægge Knud Venstermand fyldest for hans gods og indsende klare registre herpå, tør vi formode, at det skøde, som derefter udstedes i februar 1579 for 2 gårde i Vøjstrup, 2 gårde og 1 gadehus i Nørre Broby samt kronens rettighed i 2 kirkegårde i samme by, blot er den endelige besegling af mageskiftet.²⁰⁾ Allerede i juli samme år begærer han yderligere den gård i Nørre Broby, som var tillagt landsdommerembedet i Fyn, samt kronens rettighed i en jordeggen bondegård i Vøjstrup.²¹⁾ Skødet herpå synes udstedt i oktober med bemærkning om, at han får ret til at tilforhandle sig ejendomsretten til Vøjstrupgården.²²⁾ I 1583 hævder Knud Venstermand endelig, at „2 gadehuse i Vøjstrup og 1 i Nørre Broby, der ingen ejendom har“, må følge med de gårde, han tidligere har fået i mageskifte.²³⁾ 10. marts 1586 tilskøder kronen ham rettighederne i de omtalte huse, hvorved oplyses, at huset i Nørre Broby svarer landgilde til Sønder Broby kirke.²⁴⁾

Helt gnidningsløst forløb denne godserhvervelse ikke. 1590 har Knud bonde i Vøjstrup klaget til kongen over Knud Venstermand. Denne siges at have bortfæstet en gård i nabobyen Allerup, hvor-

ar
er
et
er
er
e-
o-
et
gt
il-
in
ar
in
ls
p
o-
“
is
o-
d
f
l-
r
d
r

til Knud bonde var medarving, til en fremmed karl. Han får nu allerhøjeste befaling til at stille Knud bonde tilfreds for den retting, som denne på egne og medarvingers vegne kan have i gården, så at kongen kan blive fri for videre overløb og klage.²⁵⁾

På dette tidspunkt sad imidlertid broderen *Erik Venstermand* som herremand på hovedgården Lundegaard andetsteds i sognet.

Lundegaard.

Fra slutningen af 1500-tallet indtil ca. 1700 var denne gård, der ligger i udkanten af sognet mod nord, et herresæde for gamle danske adlsslægter, og langt de fleste af sognets bønder er i dette tidsrum blevet fæstere under herregården. Da godsets historie er indgående undersøgt og fortrinligt skildret i Hans Knudsen „Lundegaards Stiftelse“ (1929), er der her blot anledning til at omtale spørgsmålet om gårdens alder og oprindelse på grundlag af lidt supplerende materiale, der ikke hidtil har været kendt eller tilstrækkelig påagtet.

Den første ejer af Lundegaard er Erik Venstermand, som efter alt at dømme har oprettet hovedgården til sig selv samtidig med eller kort efter sit bryllup i 1579. Biskop Jacob Madsens oplysning i visitatsbogen fra 1589, at sognets herregård hedder Lundegaard og herremanden Erik Venstermand, er det ældste vidnesbyrd om gårdens eksistens, og andre kilder bekræfter fuldt ud rigtigheden.²⁶⁾

Iøvrigt ved man kun lidt om Erik Venstermand. Han var søn af Jørgen Venstermand og Alhed Urne (Knud Urnes datter) og broder til Knud Venstermand til Findstrup og Henning Venstermand til Brobygaard. 1567—69 har han øjensynligt deltaget i den nordiske syvårskrig. 28. juni 1579 blev han gift på Søgaard med Alhed Norby, en datter af Bendix Norby og Kirsten Skinkel. 1588 var han til stede ved Frederik II's ligbegængelse, og samme år blev han forlenet med Vernø klostres len i Norge, som han sad inde med til 1594. Han døde 1599 i Kiel.²⁷⁾ Hans gravsted kendes ikke.

En søn, Bent Venstermand, døde 1582 på Lundegaard, kun 10 dage gammel, og blev begravet i Nørre Broby kirke. I året 1600 har datteren Alhed søgt om optagelse i Maribo kloster, og samme år omtales „den gård udi Odense, hvor Erik Venstermand boede“.²⁸⁾

Trap anfører, at „Lundegaard *formenes* at være oprettet af en nedlagt landsby *Lunde*“ (udhævet her). Denne antagelse bygger øjensynligt på overleveringer fra ca. 1750; men endnu ældre kilder godtgør, at en sådan landsby *faktisk har eksisteret i sognet*. I et dokument fra o. 1640, åbenbart sognepræstens egenhændige indberetning til Resen, berettes om præsten Hans Pedersen Lunde, at denne var født „i en liden by kaldtes Lunde, som nu er afbrudt og på det sted Lundegaard oprettet.“²⁹⁾

Hermed stemmer det, at Erik Venstermand 1575, 1586 og 1589 benævnes E. V. til Lunde, men 1593 E. V. til Lundegaard.³⁰⁾ Der kan således næppe være tvivl om, at den lille landsby engang i 1580erne har måttet give plads for Erik Venstermands hovedgård.

Det er yderligere gjort gældende, at Lunde har bestået af 4 gårde. Således skriver ridefogeden S. Ronander i en indberetning fra 1743: „På samme sted, hvor Lundegaard nu står, skal der have stået 4 bøndergårde, navnlig Lunde.“³¹⁾ Hoffmanns Fundationer oplyser: „Af Lundegaard har præsten altid årlig nydt 1 pund rug og 1 pund byg. Rugen og byggen er for 4 bøndergårde, som skal have stået der, hvor Lundegaard nu er opbygget.“³²⁾ En stedlig tradition vil tilmed endnu vide, at de fire gårde har heddet Rødeløkkegaard, Toftegaard, Fadekildegaard og Skallegaard.³³⁾ Sikkert er det, at disse betegnelser rummer steds- eller marknavne fra Lundegaards umiddelbare nærhed, navne, der er anført på udskiftningskortene og var gængse endnu i sidste århundrede.

Erik Venstermand har vel ejet mere gods end blot dette, og sandsynligheden taler for, at en del af Knud Urnes gårde er fulgt ham som arv fra moderen. Det ligger tillige nær at antage, at noget af broderen Knuds ejendom i sognet på en eller anden måde er kommet i hans besiddelse.

Det næste herskab på Lundegaard er *Ludvig Munk* til Nørlund og fru *Ellen Marsvin*. Iflg. Trap har Ludvig Munk købt gården af Erik Venstermand i 1598. En anden forklaring går ud på, at Ellen Marsvin skulle have arvet gården efter sin fader, Jørgen Marsvin.³⁴⁾ Dette sidste kan dog ikke være rigtigt. Jørgen Marsvin døde i 1581, og det er jo i det foregående tilstrækkelig dokumenteret, at Erik Venstermand ejede gården i hvert fald indtil 1589.

Hvad angår gårdens skæbne under senere adelige og borgerlige ejere, er det tilstrækkeligt at henvise til de allerede kendte, delvis udførlige fremstillinger.

Ranildsholm.

Bag bakkerne nordvest for Vøjstrup ligger i randen af et engdrag, hvor der nu er tørveskær, og hvor der altså engang har stået vand, en lille rundagtig bakke, som lige til den seneste tid har beskæftiget folkefantasiens stærkt.

Til *Ranildsholm* — eller Ranens høj — som den hedder, knytter sig den sagnagtige overlevering, at en vis Ranil, der uden videre betragtes som identisk med Rane Jonsen, her skal have haft en borg eller hule, hvori han skjulte sig for sine forfølgere, der imidlertid opdagede ham og tog ham til fange. Skønt påstanden synes fuldstændig at afkræftes i kendsgerningernes lys, kan det have sin interesse at følge sagnet tilbage i tiden og se, hvilken form det efterhånden har fået. Således skriver

1. Præsten *Hans Pedersen Preeg* i 1623:

„ . . . har jeg forfaret af de ældste mænd her udi sognet, at de mindes, at de har hørt i deres ungdom af deres forældre, at udi en høj her på marken, ved navn Ulle-moose, skal have været en person ved navn Rannil, hvilken der siden siges at være fanget af nogle hofmænd udi Biskops-bierge, som ligger hart derhos, formedelst noget røg, som gik af højen, som han udi var eller også, som andre siger, formedelst hans egen hund, som gik uden for hullet og blev forgiæt af ham visen, som derom er gjort, lyder således:

De hofmænd holder i Bispens bjerge,
de se den røg opstande,
så snarlig rende de did,
så monne de Rannil fange".³⁵⁾

2. Ridefogeden på Lundegaard, S. *Ronander*, i 1743:

„På denne holm skal han (Ranil) have haft en løngang så stor, at han kunne tage sin hest ind med sig. Skal være blevet forrådt i denne løngang af sin hund, som var blevet glemt uden for hulen og set af nogle krigsfolk stående på Geddebjærg, som fik gjort anstalt til, at løngangen blev gravet igennem og Ranild fanget. Således fortæller bønderne pas-satien".³⁶⁾

3. Sognepræsten *Johannes Mule* i 1755:

„Rygtet blandt bønderne er, at Ranild . . . havde en hule i en høj, som endnu kaldes Ranildsholm, did han red, når han ville skjule sig, på en hest, hvorunder skoene var lagt forkert . . . men blev til sidst røbet ved en hund, som han havde glemt uden for hulen. Om dem, som havde redet og søgt efter ham, ved de at anføre et halvt vers af en gammel vise, som ellers er mig ubekendt, nemlig

De riddere holder på Gedebjerg,
og så de Ranil at ride".³⁷⁾

Endnu i dag bevares på egnen en visestump i erindringen. Den er af ældre mennesker gengivet således:

„Der stod tre mænd på Gedebjerg top,
så måtte den arme Rane op"

eller

„Tre hirdmænd stode på Gedebjerg top,
der så de Hr. Ranes røg stige op".³⁸⁾

Så vidt den stedlige tradition. Man har søgt at efterprøve den ad to forskellige veje:

1887 og på ny i 1924 har repræsentanter for Nationalmusæet været på stedet for at gøre iagttagelser. Man har konstateret, at bakken er stor nok til, at en borg kunne have ligget der, men at murbrokker eller andre levninger af bygning ikke synes at forekomme, samt at banken, der hæver sig et par meter over engen, har et svagt fald mod syd og er afgravet lidt i nordvestsiden, men iøvrigt ikke viser tegn til kunstig tildannelse.³⁹⁾

Folkeviseforskeren Svend Grundtvig har derhos i sin videnskabelige vurdering af de forskellige kilder om Ranes endeligt — i hvilken han også inddrager sagnet fra Nørre Broby — påvist, at den langt ældre beretning, ifølge hvilken Rane blev fanget i Randers, må nyde størst tiltro.⁴⁰⁾

Det er altså givet, at *med Rane Jonsen har stedet intet som helst at skaffe*. Hvad der kan have bevirket, at egnens beboere har knyttet de ovenfor gengivne sagn og viser til stedet, lader sig ikke fastslå; men andre steder fra kendes jo eksempler på, at et i forvejen eksisterende stednavn har givet anledning til fantasier og rygter, hvoraf der til sidst har udkrystalliseret sig et sagn.

Når der alligevel knytter sig lokalhistorisk interesse til de anførte overleveringer, skyldes det alene de angivelser, de indeholder om nogle steder *i nærheden af Ranildsholm*. For oversigtens skyld er de udeladt ovenfor; men de skal nu nærmere belyses:

1. Hans Pedersen Preeg 1623:

„og siges forbemeldte Ranil at have haft sin gang op ad en bæk til sin søster, som boede på et bjerg ikke vidt derfra ved navn *Volden*, som synes vel af samme sted og vold, og at der har været en herregård i fordums tid, eftersom endnu findes nogle *reliquiæ* af grunden“.⁴¹⁾

2. S. Ronander 1743:

„I *Voldhaven* vest nordvest for Broby i Siunebjergs marken på en lille bakke har i gamle tider stået en herregård, som siges enstemmigt at have tilhørt en Rannild. (Stedet skal have hedt Ranildsholm, dog det navn er vel ikke så rigtigt; thi der ligger en holm i en engbund noget fra mod norden, som bær samme navn, hvorover de måske konfunderer navnene.)

Man ser endnu kendetegn til gravelse omkring gården; manden, som nu ejer pladsen, en ganske troværdig mand, siger at kunne akkurat kende syldstenene på den ene side af bakken så meget som 28 alen, hvilke stode ganske jævnt som en ret grundvold burde, men tillige med hele bakken overgroet med buske, der nu er bortryddet og stene nedvæltet, såsom de hindrede mandens plov, kan dog vel være, at det inderste af grundvolden findes nedre i banken. På en plet der fuld med ler, mener manden, at skorsten og bagerovn har stået, og på en plads, hvor der endnu findes jævne brolagte sten i et spadestiks dybde, har der måske været stald, siden jorden er der besynderlig sort frem for den anden sorte jord, hvil-

ket ved hestenes urenlighed, der i lang tid har igennemtrukket den, mulig kan være forårsaget.

På den omtalte lille plads lå en stenbro ganske jævnt under jorden, da den nuværende ejermand fik det, men de fleste er nu bortkastede. Der er også tit oppløjet gamle murstensbrokker og stumper af tegl. Gården har måske haft en liden vold ved sig, siden haven endnu bærer navnet Voldhave, og på den ene side af bakken ser det ikke uligt derefter, skønt gravene, hvis så skulle været, har været indenfor volden; foran uden tvivl ved indgangen tæt på den inderste kant af gravene, var en noget dyb grav, nu for den største del opfyldt".⁴²⁾

3. Johannes Mule 1755:

„På et højt sted, da med skov omringet, en fjerdingvej nordvest for Nørrebroby, har efter et almindeligt, blandt bønderne her værende rygte, stået i gammel tid en herregård, som af situationen og nogle navne på en mose og banke derved (Voldmose, Voldmosehøj) synes at være sandhed. Den sidste bonde, som havde gården, på hvis grund denne plads ligger, i fæste, sagde mig, at han endnu havde opgravet af grundstenene til sine gærders brug, og at han af gårdens beskaffenhed kunne kende, hvor stalden måtte have stået.“⁴³⁾

4. Indberetning til Nationalmusæet af Kai Uldall 1924:

„Et par hundrede meter længere mod SSV lidt syd for vejen er et sted, som kaldes *Helvede* eller *Volden*. Her er intet at se, men iflg. traditionen har her været „et kloster“ eller „en herregård“, og nogle mener, at Rane boede her, men skjulte sig på Ranesholm. „Helvede“ er en lille plads, der i syd og øst afskæres af et vandløb i en grøft, medens den i vest begrænses af en høj banke, der mod „Helvede“ står med en brat, i ny tid fremkommet skrænt. Voldsted er her i alt fald ikke mere.“⁴⁴⁾

5. Nulevende personers meddelelse 1946:

„På den anden side af vejen fra Vøjstrup til Præsteskov, ved en slugt nær ved bakkedraget *Volden*, er der endnu i mands minde fundet nøgler og andre jerndele“.

„Der, hvor Voldbakkegaard nu ligger, har der i gammel tid ligget en større gård, som hed Volden. Her boede nogen af Ranes slægt, vistnok en søster“.⁴⁵⁾

Trods visse afvigelser i navnene og åbenbare forvekslinger ses det, at de anførte kilder i hovedsagen er enige om at udpege et sted sydvest for Ranildsholm, hinsides vejen fra Vøjstrup til Præsteskov og på eller i nærheden af bakkedraget *Volden* som særlig bemær-

kelsesværdigt. Nu kan dette jo bero på tildigtning eller misforståelser — jfr. Ranildsholm — men det er dog en vigtig kendsgerning, at *to* iøvrigt pålidelige kilder fra omkring 1750 meddeler temmelig detaillerede oplysninger om, at der på den tid fandtes levninger af en bygning.

Der er i nutiden ingen som helst synlige spor på stedet. Der savnes således et naturligt udgangspunkt for en nærmere undersøgelse.

Alligevel er det vanskeligt helt at acceptere det negative resultat, Nationalmusæets repræsentant i 1924 kom til, når han af det dengang foreliggende sluttede, at „interessen for pladsen blandt egnens befolkning næppe skyldes andet end sagnet“. — Et blik på kortet viser nemlig, at de pågældende steder støder op til det område, Præsteskov, der — som påvist ovenfor — vides at have hørt til St. Knuds kloster. Vi ved ydermere, at klostret i 1455 regnede *et møllested og en eng* ved Nørre Broby for sin ejendom. I denne forbindelse forekommer det af stor interesse, at der i markbøgerne fra 1688 er overleveret to andre stednavne her fra, nemlig *Gammel Damb* og *Peigs Demning*.⁴⁶) Det sidste har ikke kunnet lokaliseres, men dammen (nu naturligvis eng) ligger, som man vil se umiddelbart neden for *Volden* og bagved *Helvede*. Her kan altså, når terrænets hele beskaffenhed også tages i betragtning, meget vel have været vandmølle og, om ikke et kloster, så dog en af munkene anvendt, middelalderlig bygning.

Kort sagt: Der er trods alt anledning til at have opmærksomheden henvendt på dette hjørne af sognet i forventning om, at et tilfældigt fund i forbindelse med en fornyet undersøgelse engang vil bringe fuld klarhed over problemerne.

HENVISNINGER OG NOTER

De ældste kilder: 1) Danmarks Riges Breve, 2. række II, nr. 289. Brevet er i den overleverede form dateret 1321; men da der udtrykkeligt henvises til samtykke og godkendelse af den ærværdige fader hr. Jens, biskop af Odense, vil det være rigtigere at henføre det til et tidspunkt mellem 1277 og 1286. —

2) Ældste danske Arkivregistraturer V 1, s. 221 f. — 3) Repertorium Diplom. Regn. Dan. Med., 1. række, 2860. — 4) smst. 6419. — 5) Danmarks Adels Aarbog 1910, s. 389. — Repert. Diplom. R. D. M., 1. række 6615. — 7) smst. 6948. — 8) Repert. Diplom. R. D. M., 2. række 3762. — 9) smst. 3638. — 10) smst. 11135. — 11) Tegnelser over alle Lande, III, 372 b. (RA). — 12) Herredagsdombog 1549—57, bl. 151 b (RA). — 13) Danske Magazin 1. række I, s. 294 f. Er det Lysemosegaard i Nørre Broby? — 14) Repert. Diplom. R. D. M., 2. række 12113. — 15) smst. — 16) Æ. da. Arkivreg. V 1, s. 253 f. — 17) ad 1). — 18) Dalum klostets regnskab 1533 (landgildebogen) (RA). Efter det anførte står navnet Jens Degermandt; men det fremgår ikke af sammenhængen, hvem han er. Jfr. Samlinger til Fyns Hist. og Top. IV, s. 311 f. — 19) Kancelliets brevbøger 19. decbr. 1578. — 20) Kronens skøder I, s. 192. — 21) K.s Brevbøger 30. juli 1579. — 22) Kronens skøder I, s. 317. — 23) K.s Brevbøger 27. marts 1583. — 24) Kronens Skøder I, s. 300. — 25) K.s Brevbøger 20. juli 1590.

Lundegaard: 26) Mester J. M.'s visitatsbog, udg. ved A. R. Idum, s. 260. — 27) D. Adels Aarbog 1927, s. 95. — 28) K.s Brevbøger 21. april og 24. maj 1600. — 29) (Fragment af) beskrivelse over Nørre Broby sogn fra 17. aarh. i Landsarkivets topografiske samling. Det indledes med ordene: „Efter excellentissimi domini D. Petri Reseni fremsendes af Nørre Broby sogn, beliggende i Salling herrit i Fyen dette nærværende“. — 30) Kronens skøder I, s. 157, K.s brev-bøger 10. aug. 1586, 1. marts 1589, 21. febr. 1593. — 31) Fra arkiv og musæum, serie 2, I, s. 132. — 32) H.s Fund, VI, s. 171. — 33) Meddelelse af gdr. Anders Larsen, Bjørnemosegaard. — 34) Således Hans Knudsen „Lundegaards Stiftelse“, s. 4, og „Danmarks slotte og herregaarde“ III, s. 129.

Ranildsholm: 35) Præsternes i Fyen indgivne beretninger om fynske oldsager til dr. Oluf Worm, Ny kgl. Saml. 728 kv. — En forkortet gengivelse trykt i Suhm's Samlinger til den danske historie I, 1. hæfte, s. 80 f. — 36) Fra arkiv og musæum, serie 2, I, s. 132 ff. — 37) Copie af beskrivelse over kirkerne og herregaardene i Fyen og Laaland af sognepræsterne til General-Major og Hof-Bygmester de Thura forfattet 1755. Kall's saml. 377 kv. II. — 38) Meddelelse af Jørgen Larsen, Præsteskov, og gdr. Anders Larsen, Bjørnemosegaard. — 39) Herredsbeskrivelse af Boesen 1887 og indberetning af Kai Uldall 1924 (Nationalmusæets arkiv). — 40) Sv. Grundtvig: Danmarks gamle folkeviser, III, s. 418 ff. — 41) ad 35). — 42) ad 36). — 43) ad 37). — 44) Nationalmusæets Arkiv. — 45) ad 38). For fuldstændighedens skyld skal anføres, at traditionen om Ranes borg i sene tider er kommet helt på afveje. Således skriver pastor K. Ipsen i sine barndomserindringer fra Nørre Broby præstegård (o. 1818) i Kirkehist. saml., 4. række, 4. bind — at der er en holm i nærheden af *Lundegaard*, hvor Rane Jonsen skal have haft en fast borg, og forfatterinden Bodil Bech, der var født på Lundegaard, anfører i sin skildring „På gammel Grund“ i Fynsk Jul 1941, at R. J. sagdes at have haft sin borg i Røde Løkke (en mark tæt ved Lundegaard). — 46) Udskrift ved bibliotekar Th. Mortensen, København, i Nørre Broby Sognebibliotek.